

UDK 027.022(497.11)“1901/1918“(049.32)

Радомир В. Ивановић
 Универзитет у Новом Саду
 Филозофски факултет

НАЈНОВИЈИ ДОПРИНОС ПРОУЧАВАЊУ ИСТОРИЈЕ ЈАВНИХ БИБЛИОТЕКА У СРБИЈИ У ПРВИМ ДВЕМА ДЕЦЕНИЈАМА XX ВЕКА¹

„Уносићи светлосћи научне
 истине у догађаје прошлости,
 значи служити садашњости.“

Иво Андрић

Степен научне ефикасности у свим дисциплинама које обухватају хуманистичке и друштвене науке мери се примењивошћу три одавно утврђена процеса: *истинитости*, *ионовљивости* и *ипроверљивости*, било да је реч о проучавањима у синхроној, било у дијахроној, било у равни историјске актуелизације, а коју је предложио Ханс Роберт Јаус, родоначелник савремене теорије рецепције. С друге стране, монографија др Бранке Г. Драгосавац *Јавне библиотеке у Србији од 1901. до 1918. године* (2016) не може припадати *in extenso* само супстанцијалној теорији, што ће рећи само библиотечно-информативним наукама. Она једновремено припада и релацијској теорији, с обзиром на то да су у њен круг разматрања интегрисане још неколике, сродне или разнородне, научне дисциплине (у широком распону од историографије, преко социологије до културологије).

¹ Др Бранка Г. Драгосавац – *Јавне библиотеке у Србији од 1901. до 1918. године* (Панчево: Градска библиотека; Ниш: Народна библиотека „Стеван Сремац“; Неготин: Народна библиотека „Доситеј Новаковић“, 2016, 184 стр). Редигована верзија докторске дисертације одбрањене на Филолошком факултету у Београду, 14. V 2014. године, пред комисијом проф. др Гордана Стокић Симончић (ментор), проф. др Александра Вранеш, проф. др Жељко Вучковић и проф. др Предраг Ј. Марковић (чланови).

Већ при првом сумирању утисака након читања монографије постаје јасно да је ауторка радила по већ утврђеној конструкционој и композиционој схеми, на шта упућује употреба „композиционог прстена” који чине Увод (9-13) и Закључак (133-137), управо онако како препоручује познати руски научник Б. А. Успенски у књизи *Поеџика композиције* (Москва, 1970). У ширем контексту посматрано, „композициони прстен” се може истовремено узети и као „шифра тумачења и разумевања” монографије, било да су у питању нивои парадигматских, било нивои синтагматских оса. При томе мислимо на најужи избор циљева или система циљева који ауторка жели да оствари и који у књизи пласира као места са издигнутим значењем или појачаном чујношћу.

Послужимо се примерима којих има на претек. Један од њих налазимо у уводној реченици монографије: „Историја српских библиотека траје непуна два столећа, уколико изузмемо њихову појаву на дворовима властеле и у манастирима током претходних седам векова.” Њоме ауторка као свој научни идеал издваја *интегралну слику светиа* насупрот парцијалној, како у контексту националне, тако и у контексту наднационалне науке, културе, просвете и уметности. Имајући у виду однос појединости и целине, она предност без икаквог двоумљења даје целини или деловима који доприносе целовитости приказа епохе, дела, процеса и појава. Три повољне околности она истиче већ на почетку XIX века: а) тада су засновани сви типови библиотека (ђачке, стручне, научна и Народна библиотека у Београду); б) надаље, у периоду од 1846. до 1897. већ је деловало 95 читалишта, 6 официрских касина са књижницама, знатан број занатлијских, трговачких и радничких читаоница при удружењима или потпорним друштвима; в) крајем XIX века увелико раде још и школске, специјалне, национална библиотека и Библиотека Српске краљевске академије.

Други, суштински важан и узрочно-последично повезан ток збивања представљен је описом доприноса који остварују културни покрети у Србији (Културна лига, Друштво за школску хигијену и народно просвећивање, Српска земљорадничка задруга и Народна одбрана), попут сродних културних покрета у Данској, Енглеској, Немачкој, Француској, Русији, Мађарској и другим државама тога времена. Несумњив допринос отварању шест јавних библиотека у Пироту, Неготину, Зајечару, Алексинцу, Лозници и Јагодини дали су поједини српски мислиоци, прегаоци и организатори попут Радована Кошутића (1896), Јована Скерлића (1901) и лекара Светозара М. Марковића (1905).

Оригиналним стручним и научним прилозима идеју о оснивању јавних библиотека увелико су помогли реномирани аутори: Стојан Но-

ваковић, Живојин О. Дачић, Добросав Ружић, Васа Царићевић и Јован Скерлић. Водећа идеја културних покрета остварена је, дакле, заједничким напорима различитих друштвених слојева, организација и појединаца, од којих ваља споменути прве иницијаторе идеје (Јанка Шафарика, Јована Н. Томића, Миливоја Ј. Поповића и Миливоја Симића). Као резултанта свих културних, просветних и организационих напора уследила је одлука Скупштине Србије о оснивању јавних библиотека у шест градова Србије, коју је својим указима потврдио краљ Петар I Карађорђевић (14. I и 27. IV 1909), уводећи скупштинску одлуку у свакодневну праксу.

О постојању априорно изабране композиционе схеме илустративно сведоче инвентивни распоред и осмишљени редослед елаборираних и пласираних тема, проблема и апорема. Исцрпна, систематски веома прихватљиво понуђена грађа монографије подељена је у шест обухватних одељака, а одељци на двадесет мањих целина: „Најзначајније етапе у развоју јавних библиотека”; „Библиотеке у Србији до почетка 20. века” (шест целина); „Политичке, економске, просветне и културне прилике у Србији 1901-1918. године” (две целине); „Грађанске иницијативе за оснивање јавних библиотека” (четири целине); „Српска држава као оснивач јавних библиотека” (шест целина) и „Јавне библиотека у Србији у ратно доба, 1912-1913. и 1914-1918. године” (две целине). Мерено строгим аксиолошким критеријумима, поуздано се може закључити да је др Б. Г. Драгосавац максимум аналитичких и синтетичких способности показала у два средишна монографска одељка: „Српска држава као оснивач јавних библиотека” (у Пироту, Неготину, Зајечару, Алексинцу, Лозници и Јагодини) и „Јавне библиотеке у Србији у ратно доба, 1912-1913. и 1914-1918. године” (о пропасти јавних библиотека и читаоница, покушају обнове постојећих и оснивању нових јавних библиотека).

У предност ауторке монографије најпре бисмо убројали евидентну припремљеност и информисаност о мноштву елаборираних и пласираних тема и мотива које припадају различитим врстама духовних делатности као облика моделовања света. Уз урођену интелектуалну радозналост и видно показану стваралачку енергију, то су нужни предуслови да се избегну бројни псеудопроблеми и псеудорешења, како би рекла Исидора Секулић, а да се притом кориснику, садашњем и будућем, понуди читав низ одрживих проблема, решења, открића, па и претпоставки. Сумирајући резултате анализираних монографија, најпре бисмо истакли чињеницу да је ауторка у потпуности успела да оствари два првопостављена циља. О првом она пише: „Будући да интегрална историја српских библиотека није написана, и да су до сада рађена само истраживања историје појединих знаменитих

личности, токови развоја домаћих јавних библиотека познати су само у основним цртама.” О другом, с истом увереношћу, казује следеће: „Иако најкраћи, период у коме су ударени темељи јавним библиотекама у Србији јесте и најзначајнији период чији су резултати и остварења оставили дубок траг у српском библиотекарству. Компаративна истраживања допринела су новим сазнањима која значајно померају устаљене границе, када се ради о почецима, односно о заостајању јавних библиотека у Србији.” Другачије речено, општа слика развоја јавних библиотека у Србији током прве две деценије XX века значајно је употпуњена резултатима истраживања у најновијој монографији др Б. Г. Драгосавац, што је био и њен основни циљ.

На крају приказа неопходно је да закључимо како су сви садржани резултати најпре условљени темељно спроведеним архивским истраживањима (првенствено захваљујући изворима у Архиву Србије и Архиву Југославије), потом неопходном истраживању историје српског библиотекарства, као и проучавању низа релевантних монографских истраживања о најпознатијим српским библиотекама, од којих бисмо овом приликом споменули Александру Вранеш, Љубомира Дурковића Јакшића, Мираша Кићовића, Гаврила Ковијанића, Стојана Новаковића, Павла Поповића, Десанку Стаматовић, Милу Медиговић Стефановић, Гордану Стокић Симончић и друге.

Укратко речено, ауторка је успешно остварила оне делове монографије које пре свега карактерише „светлост научне истине”. Није случајно ни то што је своја аналитичка истраживања започела најпознатијим историјским делима ове провинијенције, као што су *Историја српских библиотека: 1801-1850*. Љ. Дурковића Јакшића (1963), *Историја Народне библиотеке у Београду* М. Кићовића (1960) и *Читалишта у Србији* Д. Стаматовић (1984). „Бочно осветљење” или очигледну олакшицу у овладавању многобројним темама и проблемима пружају прилози саопштени на крају књиге као помоћна литература: два резимеа (на енглеском и руском језику, 139-149), „Попис јавних библиотека, књижница, читаоница Културне лиге, Земљорадничких задруга и удружења основаних од 1901. до 1918. године” (у коме је пописано 224 библиотеке, књижнице и читаонице у 50 места Србије, 151-160), „Именски регистар” (161-165) и, нарочито, у „Изворима и литератури” (у којима прве 92 библиографске јединице представљају монографије, док је преосталих 28 јединица посвећено одабраним чланцима објављеним у серијским публикацијама, 167-177).

Графички веома узорно дизајнирана, монографија *Јавне библиотеке у Србији од 1901 до 1918. године* др Бранке Г. Драгосавац увелико проширује границе „светлости научне истине”, што је истакнуто још у епиграфу књи-

ге. Поводећи се за мудром стваралачком и животном Андрићевом подуком, ауторка је дубоко убеђена у истину да наука шири своја сазнања у виду концентричних кругова, да неминовно изискује нова и савесно обављена истраживања и да том врстом обављених истраживачких подухвата у великој мери попуњава празнине не само у садашњости него истовремено и у прошлости и будућности. На тај начин је у великој мери испуњен онај гадамеровски схваћен хоризонт очекивања, управо онако како је и сâм Иво Андрић благовремено упозоравао своје савременике и наследнике:

„Уносићи светлости научне истине у дојаћаје прошлости, значи служити садашњости. Стоја архивска докуменција нису мртва, сива и узалудна као што је површина или неупућенима може понекад да изгледа. То су драгоцени сведоци без којих би нам остала нејојиво разумљива многа појава у садашњости, без којих не бисмо могли назрећи ништа од будућности.”